

J. NÉMETH, Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens (Rumeli Türk ağızlarının sınıflanması üzerinde), Sofia 1956. 59 s.+ 5 harita.

Bir zamanlar Osmanlı İmperatorluğunun hâkim bulunduğu saha içerisinde yaşamış bulunan Türkler, bazı ufak tefek istisnalarla hâlâ tek bir lehçenin ağızlarını konuşmaktadırlar. Bu sebeptendir, ki yerli konuşmalarının incelenmesinde aralarındaki yakınlık ve farklar ister istemez göze çarpmaktadır. Geçen yüzyılın sonlarından beri Anadolu ve Rumeli Türk ağızları üzerinde girişilen çalışmalar sayesinde şimdi elimizde epey malzeme toplanmış ve üzerlerinde araştırmalar yapılmış bulunmaktadır. Bu yolun ilk yürüyücülerinden başlamak üzere kronolojya sırası ile emekleri geçmiş olanların adlarını sıralamak bile elde edilen neticenin büyüklüğünü belirtmeğe yetişebilir: V. A. Maksimov, J. Thury, I. Kunos, L. Bonelli, K. Foy, M. Hartmann, E. Littmann, L. Miletic, F. v. Luschau, W. Moşkov, W. Radloff, P. Traeger, F. Giese, F. Vincze, D. G. Gadjanov, L. Miletic, St. Romansky, V. Gordlevskiy, T. Kowalski, Çilingirov, O. Şatskaya, M. Räsänen, N. Dmitriev, W. Heffening, J. Németh, A. Caferoğlu, J. Eckmann, Ö. A. Aksoy, K. Edip, Z. Korkmaz.

600 yıl süren Osmanlı idaresi kendisini emniyete almak için fethettiği yerlere Türk toplulukları getirip yerleştirirken gittikçe artan siyasî haşmeti ile paralel olarak devletin asıl unsurunun konuştuğu Türk lehçesi halk vasıtasıyla olduğu kadar kültür yolu ile de Gagauzlar ve Kırım Türkleri gibi lehçeye farklı zümreler üzerinde tesir etmekten geri kalmayarak Anadolu ile Rumeli, türkçeleri arasında devamlı ihtilâtlara sebep oluyordu. Yukarıda sayılan bilginlerin çalışmaları sayesinde bu hususlar artık ana çizgileri ile anlaşılmiş bulunmaktadır. Ancak modern bilim böyle genel çizgilerle yetinemez. Osmanlı İmperatorluğundan yadigâr kalan Türk ağızları sıkı bir inceleme konusu yapılarak aralarındaki münasebetler ve ayrılıklar kesin olarak belirtilmedikçe ve bu bölge türkçesinin dil atlasları meydana getirilmedikçe sonuçlarımızı Batı ülkelerindeki dialektolojya çalışmaları ile kıyaslayamayız.

J. Németh'in burada bahis konusu edilen eseri işte bu söylenenlerin gerçekleşmesi yolunda atılmış ilk ciddî adım olmak dolayısıyledir, ki Türk dialektolojyasında hararetle karşılanmağı hak etmiştir. Araştırmacı burada gerçi yalnız Bulgaristan ağızlarını sınıflandırmaktadır. Ancak bu çeşit incelemelerde mukadder olduğu üzere sonuçları Bulgaristan türklüğü sınırlarını aşarak tarihin içlerine kadar uzanıyor.

Büyük bilgin 8 esasa dayanarak Rumeli Türk ağızlarını, bazı kaymalarla, Doğu ve Batı olmak üzere iki gruba ayırabilmiştir. Aralarındaki sınır Lom-Samokov-Küstendil-Makedonya çizgisidir. Arazi burada tabii bir ayrılış meydana getirdiğinden Bulgar ağızları da aşağı yukarı bu hat boyunca biri birlerinden esaslı farklar gösteriyormuş. Çizginin doğusunda kalan bölgede konuşulan türkçe İstanbul türkçesine yakınlık gösterdiği halde batısında kalan Kuzey-Doğu Anadolu ağızları ile ortak özellikler taşımaktadır. Bu konuda J. Németh bize inandırıcı deliller sıraladıktan sonra işi tarih cephesinden ele alıyor: Rumeli'de ilk Osmanlı fütuhata aşağı yukarı yukarıda sayılan sınırın batısına kadar uzanmıştır. Edirne sarayı ve ona yakın çevrelerde konuşulan bugünkü yazı dilimizin esasını meydana getirdiği sonraki İstanbul türkçesi böylelikle bu saha halkı arasında yer etmiş olmalıdır. Böyle olunca İstanbul'un fethinden sonra bu türkçenin saray ve etrafı ile birlikte yeni payitahta göçmesi tabii sayılmak gerekir. Buna karşılık Rumeli'de ikinci Osmanlı fetih dalgası esas itibarıyla çizgimizin batısında cereyan etmiş olup buraya yerleştirilen Türk halkının önemli bir kısmını Kuzey-Doğu Anadolu türklüğü meydana getirmiş olmalıdır, ki bu iki biri birinden uzak bölge türkçeleri arasında bu derece büyük bir yakınlık bulunabilsin. Gerçekten tarihî kaynaklar da Rumeli'ye Anadolu'nun bu kısmından göçler yapıldığını teyit etmektedir.

Prof. J. Németh'in 59 sahifeye sığdırdığı bu çok dikkate değer incelemesinin sonuçları bize başka bazı hususları aydınlatmak ve yol göstermek bakımından da önemlidir. Bunlardan biri bazı çevrelerde, öteki Anadolu Türk ağızlarında büyükçe farklar göstermesi dolayısıyla Kuzey-Doğu Anadolu türkçesinin türkleşen yabancı unsurlar tarafından meydana getirilmiş âdeti bozuk bir türkçe sayılmasıdır. Bundan bir kaç yıl önce buralarda yaptığım gezide halk dilinde çok eski öz türkçe söz ve şekillerle geniş ifade imkânlarının bulunuşu bu inanca karşı bende şüpheler uyandırmıştı. Şimdi XV. yüzyılda bu bölgede bugünküsüne çok yakın bir ağız konuşan Türklerin bulunduğu anlaşılma ile esasen bir inclemeye dayanmayan bu düşüncenin yersiz olduğu kesin olarak anlaşılma olmaktadır, Osmanlı İmparatorluğunun bütün sahalarında olduğu gibi burada da türkleşmenin hararetle cereyan etmiş olması ise, tabiidir.

Alacağımız ikinci önemli ders bu çeşit çalışmalarını Anadolu ağızları için de meydana getirmek, bir yandan cihazlarla malzeme toplarken öte yandan Anadolu'nun dil atlası için faaliyet sarfetmemizdir. Esasen Anadolu türkçesinin değerli ve gayretli toplayıcı ve araştırmacısı Prof. Dr.

A. Caferoğlu şimdi bu yol üzerindedir. Çalışmalarının bilim için faydalı olmasını dilerken Prof. Dr. J. Németh'e bizler için uyarıcı da olan bu değerli incelemesi dolayısıyla candan teşekkür etmek borcumuzdur.

M. Mansuroğlu

Ural-Altäische Jahrbücher. Fortsetzung der "Ungarischen Jahrbücher".
Herausgegeben von Julius von Farkas. Wiesbaden, Otto Harrassowitz.

Societas Uralo-Altaica'nın (Ural-Altay Cemiyeti) organı olan bu mecmuanın programı ve XXIV.—XXV. ciltleri dergimizin bundan önceki cildinde (149—156. s.) tanıtılmıştır.

XXVI. cilt, 1—2. sayı (1954), 1—133. s.

1—3 ERKKI ITKONEN, *Björn Collinder, geb. 22. Juli 1894* [B. C., doğ. 22 Temmuz 1894]. Doğumunun 60. yıl dönümü münasebetiyle tanınmış İsveçli dilci Björn Collinder'in hayatı ve ilmi çalışmaları. Collinder 1933 ten beri Uppsala üniversitesinde Finugor dilleri profesörüdür. Asıl sahası İsveç'te konuşulan Lapon ağızları olmakla beraber, bilhassa Ural (Finugor ve Samoyed) dillerinin bir yandan Hindavrupa dilleri, öte yandan da Paleo-Asya grupuna giren Yukagir dili ile olan münasebetlerini araştırmakta ve "Jukagirisch und Uralisch" (1940) adlı eserinde şu neticeye varmaktadır: Yukagirce ile Ural dilleri arasındaki benzer noktalar Ural dilleri ile Hindavrupa dilleri arasındakilerden daha çoktur. Collinder, bu durumu göz önünde tutarak, yukagirceyi uzakça bir akraba olarak Ural grupuna sokmaktadır. Collinder'in şu iki eseri — müellif bunları zikretmiyor — doğrudan doğruya türkolojiyi ilgilendirir: "Reichstürkische Lautstudien" (Uppsala-Leipzig 1939) ve "Gibt es im Türkischen keinen Akzent?" (ZDMG 95, 1941, 305—310).

4—36 JENÖ FAZEKAS, *Zur Frage der menschlichen Ursprache* [İlk insan dili meselesine dair]. Müellif, yeni bir araştırma usulü ile, ilk insan dilinin menşei ve mahiyeti meselesini ele alarak, çeşitli dillerdeki ses gruplarının tahlilinden sonra şu neticeye varmaktadır: Dil inkişafının başlangıcında boğumlama nazoguttural idi, yani ilk kelimelerin başında ve sonunda belirsiz affrikativ birer nazoguttural konsonant \tilde{n}° ($=n^l, n^r, n^s$), ortasında da belirsiz bir vokal ($\tilde{n}^{\circ}8\tilde{n}^{\circ}$) vardı. Nazoguttural boğumlamada iki safha vardı: Başlangıç safhası daha